

МИКОЛА МІНЬКО

КІМНАТА БОРОДАТОГО ЧИЖИКА

I

За Бесарабкою, біля кам'яного муру, жовтого, старого, збудованого з дрібних цеглин; біля маленької кривобокої хатки одноногого Мелентія єсть будинок Лідії Вікторівни з дверима на вулицю з одного боку і в садок із другого. Біля залізних воріт фіртку одірвано невідомо коли і вона стоїть під капітальною стіною сусіднього, двоповерхового будинку лікаря Шварца, ніби одсуваючись од великої купи грудок битої цегли недорозібраного фундаменту. На місці грудок був також двоповерховий будинок, але вже не Лідії Вікторівни, а Іни Ричардівни, дочки її, що колись була вийшла заміж за художника Данила Васильовича Шидловського. Цей, невідомий широким колам, художник умер, лишивши жінці двоповерховий будинок і дитину — хлопчика.

— Ми зробимо так — сказала тоді Іна Ричардівна; Його ми назвемо Тарасом, а коли буде дівчина, то її назвемо Лідією... хай її ім'я буде жити в твою честь... Ти в нас найбільша, найцінніша і ми з Діною знаємо що значить ти... що значить мати.

По цих словах Іна Ричардівна заплакала і притулилася до матери; заплакала й Лідія Вікторівна і трохи неясно, але так, що зрозуміли і Іна Ричардівна і Данило Васильович, обіцяла одписати на Тарасика другий будинок і садок, а коли вмиратиме і коли до того часу, бог подарує дівчину, то вже на її ім'я і на Іночку, одпише вона, всі чотири сотні і п'ятдесят десятин землі з сінокосом, лісом і ліщиною, що в Канівському повіті.

Данило Васильович в знак найбільшої поваги, любови й щирости родинних почувань поцілував мопса Рафаеля, якого в інших умовах штовхав носком у бік, до грудей своїх потулив голови дочки й матери, поцілував спершу руку Лідії Вікторівни, потім сиве волосся, а вже за цим жінку спокійним поцілунком у лоба. Проробивши все це, він запер двері, витяг пляшку „Мадери“ і всі вони випили по разу зі старовинних зелених бокалів.

З цього дня, — розповідав мені й Чижикові Мелентій, — посунуло лихо за лихом на цей дім. Почалося з мопса Рафаеля. Цей статечний собака захворів на другий же день. Через тиждень, на очах у всіх він здох. Це була середа. Лідія Вікторівна впала непритомна. Іна Ричардівна зблідла і за допомогою Мелентія підслала під тіло мопса чисту простину, а Данило Васильович метнувся до професора Ветеринарного Інституту... Та що міг зробити хоч би й професор? — Нічого.

— Професоре, ви пізно прийшли; тепер медицина безсила... — продеклямувала, слідкуючи за матір'ю, Іна Ричардівна.

Чоловік її дав професорові дві троячки і промовив:

— Я власне бачив як він здихав, а вийшло, що ми спізнилися. Подумав трохи Данило Васильович і замислено додав: — я власне думав, що він здихає, а виявляється він здох. Чорт його знає, як воно вийшло.

Але тут із криком „не здох, а вмер“, Лідія Вікторівна впала на канапку, вкриту перським килимом і ледви не вмерла. Піднялося таке, що Мелентій втік. Іна Ричардівна з домашньої аптечки принесла камінець од мігрені, валер'янових капель і нашатирного спирту; все це вона всунула в руки розгубленому Данилові Васильовичу, сама прожогом вибігла до спальні, щільно-щільно зачинила за собою двері й заридала...

Після сліз була всім радість, а після радості знову сльози. Радість і горе чергуються в житті. Знала Лідія Вікторівна це і тому боялася і радості великої і горя великого. Загалом вийшло так: у середу 14-го липня 1916-го року рівно о 12-ій годині дня всією сем'єю в присутності і найближчій участі Мелентія було в садку під старим волоським оріхом поховано Рафаеля. В середу через тиждень Данило Васильович привів тільки-но куплених, білих як сніг шпіців Буца і Вегу, сина й матір, а Мелентій у цей таки день привіз із Дніпра велику камінюку на пам'ятник Рафаелеві, що вибирати її їздила сама Лідія Вікторівна. Ще через тиждень і знову у середу от розриву серця вмер Данило Васильович Шидловський. І його також було поховано в садку. В садку між двома каштанами.

Відтоді тихими, сумними днями, під вечір у свято, Лідія Вікторівна вбирається в білу або навіпаки, зовсім чорну одержу, піде в садок, посидить то на камені над Рафаелем, то на лаві біля могили Данила Васильовича. Відтоді середа нещасний, проклятий день. Не дурно в середу збираються члени партії комуністів. Лідія Вікторівна в середу не починає тепер ані якої роботи; не радить її починати й Іні Ричардівні і всім добрим людям.

В середу, наприклад, Іна Ричардівна не купує Тарасика, не ходить на біржу праці, не продає букиністові книжок.

*

Ми, я і Чижик, демобілізувалися в - осени.

Я досі пам'ятаю кожне перше число місяця, коли ми з „каптьорки“ брали Чижикову, або мою порцію хліба за місяць, (нам вистачало на день однієї порції), несли його на Бесарабку, продавали, купували у двічі дорожче білий сьогодні спечений і їли його з молоком. Там ми познайомились із Мелентієм. Тепер він був сторожем не на чотири будинки, як колись, а на всю вулицю. Але толку з роботи було мало. Мусив Мелентій скуповувати у червоноармійців хліб та робити квас.

Майже завжди хліб у нас купляв він, бо найдешевше продавали ми. А в - осени Мелентій за п'ять карбованців, як знайомим, обіцяв нам знайти кімнату. Мелентій не одурив. Через два тижні ми жили в Лідії Вікторівни.

Прожили ми з Чижилом там три місяці, але за ці місяці ми всі так остогидли один одному, що іноді не балакали днями. Чижик мав дурну звичку сердитися за дрібниці.

Про Іну Ричардівну можна розповісти багато дуже цікавого. Те, чого не бачив сам, я знаю з оповідань Лідії Вікторівни та Іни Ричардівни. І та і друга люблять побалакати про минуле. Багато не менше цікавого встиг побачити і я сам, уже живучи на квартирі в цих чудних хазяйок разом із Чижилом. Цей гігант, що в 24 роки мав розкішну руську бороду, схожу на бороду капітана Гранта, тіло літом кольору міді й міцні м'язи, як у борця, в останні дні багато перетерпів од хазяйок. Він — людина спокійна — ледви не забив Іну Ричардівну. Одна мить і був би кінець життя цієї людини. Але, дякувати мабуть Рятуючі, цього не трапилося. Скінчилося все добре.

II

Іна Ричардівна прокинулася бадьорою. Я пам'ятаю як ласково, поривчо вона поцілувала в біле вухо Вегу, що сиділа на канапці, як не по літам швидкою ногою підбігла до Буца, схопила його за передні ноги, підняла їх так, що той аж точився на задніх лапах і тричі поцілувала його в ніс. Цього ніколи не бувало. Цілувала вона тільки Вегу; Буца ж ігнорувала як пса.

А сьогодні поцілувала Буца!

— Чижику, — сказав я — ти поглянь, які штуки викидає Іна Ричардівна. Вона тричі почоломкала за Буцом.

Чижик байдужно глянув у вікно на садок і нічого не відповів. Йому немає ніякого діла до Іни Ричардівни.

— Довго ми будемо пропадати? — спитав він і вставився в мене своїми сірими очима.

— Сьогодні знову вони будуть мішати. Осточортіло це. Я скоро буду гнати їх у шию.

Я нічого не відповів Чижику, бо почув за дверима кроки Іни Ричардівни. Так, це вона. Вона була в білому й трохи рожева чи то од пудри, чи од свіжого, ранішнього повітря. Очі в неї блищали; мені здавалося, що вона трохи закохано дивилася на Чижику.

Ми вже знали що це. Це — ранішній візит. Знали також про що вона зараз скаже. Так і єсть:

— Я йду в уборну... — сказала вона й швидко метнулася у вихідні двері. Це для нас було звичайним, щоденним явищем, що уникнути його не було ніякої можливості через погане місцеположення нашої кімнати.

Чижик як і раніш при такого сорту повідомленнях, зробив на носі зморшки неначе почув негарний дух. І таки дійсно що-ранку повторювані ці слова, викликали огиду й ніяковість.

І сьогодні, як що-дня, ми думали, що на цьому скінчиться її візита, але ми помилились. В кімнату ще з мокрою допіру зачесаною головою увійшла Лідія Вікторівна. В руках у неї книжка в чорній обкладинці з ініціалами на корінці.

— Сьогодні середа, Чижику? — запитала вона.

— Середа, — відповіли ми разом.

Вона забула зачинити за собою двері і в кімнату вбіг Буц. Зскочивши на Чижикове ліжко він глянув на нас своїми червоними, як у трусика, очима.

— От бач, Іно, і Чижик каже, що сьогодні середа, — сказала Лідія Вікторівна, коли та раптом зупинилася в кімнаті, — значить тобі не можна йти на біржу.

Іна Ричардівна глянула на Чижику незрозумілим для мене поглядом і промовила:

— У мене якось странно коле в спині... Мамо, Чижику, що буде як я вмиру? Ви будете Чиж плакати? І мати й дочка говорять дурниці, щоб почати балачку. Вони не знали, що думали ми. Тому в словах непевність. Вона збільшилася тоді, коли Чижик одкрив вікно, щоб побавитися з Рятуєю — собачкою звичайнісінької породи, що її годували за — для Буцових потреб.

Кімната наша нижче рівня землі; лудка у вікні майже нарівні з землею. Іноді коли двері заперто хазяйками — ми лазимо у вікно, як у двері.

Лідія Вікторівна пропонує Чижикові книжку.

— Ви таки прочитайте „Дело Бейлиса“... тоді ми будемо говорити про жидів. Що балакати так? Прочитайте, потім я дам вам „Сіонські протоколи“ — відтіля ви побачите що таке жиди і їхня організація. Ет, що з вами балакати? Ясно — всі деталі цієї революції обговорені цадиками давним давно. Чули це?

Чижики нагнувся над книжками, хоч Рятуя всіма засобами силкується звернути на себе увагу.

Я бачу, що шкура йому червоніє, наче хтось потроху підливає в обличчя червоного.

Мене трохи дивує і тон Лідії Вікторівни, і поведження дочки й мовчанка Чижики. Він повинен втікти та й годі. До дванадцятої йому обов'язково треба вивчити по наміченому плану з математики. Години у нас розраховані, після дванадцятої ми йдемо рубати дрова лікареві Шварцу, а тут ці нудні балачки.

Ніби прохаючи вибачення за якусь провину, Лідія Вікторівна звертається до мене:

— Вони вчора сиділи вдвох страшенно пізно і Чижикові хотілося почитати „Дело Бейлиса“ — увесь процес. Це моя улюблена книжка, по якій я бачу долю людей, як на долоні.

Чижики нагнувся й почервонів ще більш. Я побачив, що йому не дуже хотілося, щоб Лідія Вікторівна говорила далі і згадую, що Чижики справді прийшов пізно вночі.

Помічаючи, що ми вперто мовчимо, Іна Ричардівна починає жартувати.

— Ах, мамо, завіщо тільки цю дубину прозвано Чижиком?! Це ж личить йому, як слонові. Уявляю, ви підійшли до слона, до туші й шепчете на вухо: „мое ти колібри“... Вона глянула на нього м'якими очима й по дитячому, що аж ніяк не личило її літам, крутнулася з кімнати. За дверима вона співає „Чижики“:

— Випіл рюмку, випіл две,
Зашумело в галове...

Лідія Вікторівна Чижикові каже :

— Середа—нещасний день .. Сьогодні Іна не піде на біржу і я, Чижику, не хочу йти продавати книжки, бо в середу я їх не продам. Доведеться, серце, піти вам. Ви підете, Чижику.

Це звичайно не забобони але...

— Піду,— глухо бовкнув Чижик.

І він справді встав, щоб іти.

Весела, безтурботна, знову вбігла Іна Ричардівна. Вона показала нам ясна, що наче почервоніли за якусь ніч. Просто перед Чижикивим носом вона простягла свої руки, долонями вниз, і зашебетала :

— Подивіться. Ви бачите тут що-небудь? Тільки добре-добре придивіться... Ну?

— Руки як руки,— відповів Чижик глянувши на пальці.

Іна Ричардівна трохи образилася.

— Ну, положим... Ви нічого не розумієте— промовила вона вже не з таким запалом і сховала руки в кешенях спідниці.

— Гланьте ви—протягла їх вона до мене.

Я глянув на руки й нічого не помітив. Тонкі чисті пальці, сухі; трохи наче порізана мініатюрним різцем, вкрита зморшками шкура, з синіми жилками; підрізані, дуже, куці нігті. Рука колись викохана, рука, що її не роз'їдало мило, сода, літепло, що не мила підлогу, не держала сокири, пилки, лопати.

— Я не бачу нічого. Що таке?

— Як же ви нічого не бачите?... Ну гланьте ще раз.

Я знову глянув. І знову нічого не розуміючи стис плечима.

— Чижику, пригляньтесь краще. Це має величезне значіння.

Майже разом ми промовили :

— Руки як руки...

І лише встигли ми це сказати, як Іна Ричардівна нервово скрутила нам дві „комбінації“ й демонстративно гримнувши дверима вискочила од нас геть у свою квартиру. А звідти виглянула перелякана голова Лідії Вікторівни, похиталася на жовтій, наче не вимитій від крону шиї, з докором глянула на Чижику і сховалася.

— В чому справа?—спитав я Чижику

Чижик нічого не відповів, бо сам нічого не розумів. Але враз він підвівся.

— Ні, це свинство,— спокійно ніби доводячи мені почав він — ти тільки зрозумій: вчора, ця нахаба продержала мене до 12 годин ночі і розповідала про медовий місяць, Кавказ, голоси оперних співаків, про всяку гадость. Ти як хочеш, а я довше, ніж до кінця місяця, жити тут не буду. Здичавієш!—Помалу Чижик червонів. Щоб переконати мене він навіть вилаявся. Кінець. Ми шукаємо іншу кімнату і віднині не робимо для хазяйок нічого.

Але через півгодини, ми виходили разом із кімнати і в обох руках Чижик ніс книжки в чорних палітурках—лишки книгозбірні Данила Васильовича.

Біля воріт ми зустріли Мелентія. Прижмуривши око він поздоровкався до нас.

— Книжечки несете?—В'їдливо спитав він і засміявся крізь жовті зуби,— несіть, несіть. А ті, котрі перед вами жили, виносили золото,

перстеньки усякі, брошки так сказать. Да-с... Всьо барахло, котре цінніше витаскали, а ви значить книжечки. Ну-ну...

Чирик зробив енергійний крок на Мелентія, наче хотів обняти його й задушити.

— Мелентій, — сказав він — товаришу Мелентій, ганчірки нам не потрібні; плювати на них. Місце — кімната, де живе людина, має величезне значіння. Погана кімната це те ж, що вонючий оселедець, риба, прілий хліб, червиве м'ясо. Коли ви знаєте де єсть вільна кімната, за яку можна платити не більше ніж, за цю, то скажіть нам, а ми вам заплатимо. Ви ж нагородили нас цією каторгою?..

— Посмотримо, — сказав Мелентій — може й найдемо. Зайдіть сьогодні на всякий случай...

Ми пішли в різні боки. Чирик на Володимирську до букиніста, а я на біржу праці. Я думав про нашу кімнату. Ні! Нам конче треба тікати.

Не знаю як Чирикові, а мені остогидли і ця Іна Ричардівна, і Лідія Вікторівна, і Буц, і паскудна Вега. Треба забирати Рятуйку і тікати. З якої речи ми повинні ставити самовара, бігати продавати книжки, рамки, недомальовані ескізи й різне сміття. Годі! Сьогодні ж повідомляємо їх, що ми кидаємо таку кімнату. Я уявляю собі: ми у іншому помешканні, робимо скільки хочемо, не бігаємо на базар, Чирик не веде вночі Буца на двір!

Я навіть твердіше ступаю, почувавши міць в ногах. Зараз я прийду додому, застану Чирика; зразу ж ми йдемо шукати кімнату.

Йдучи вулицею я вдивляюся в обличчя, приглядаюся до одягу, ходи, рухів людей. Мені здається, що іноді можна вгадати що переживає людина, куди, навіть за чим вона йде. Може це й дурниця, але робити так подобається. По звичці я роблю це. У 17 — 18 роках, я силкувався по обличчю взнати, наприклад, до якої партії людина належить і іноді виявлялося, що я таки вгадував.

Зараз я — демобілізований червоноармієць, що в першу чергу має одержати на протязі місяця посаду, — вгадую хто де працює, скільки одержує грошей, вгадую якої спілки цей чоловік, або ця жінка.

Люди йдуть заклопотані й безтурботні, сумні й веселі, русяві й чорняві... Несподівано, очі мої зупиняються на другім боці вулиці. Серед людей я бачу йдуть: Чирик і Іна Ричардівна.

Але як вони йдуть! Невже я помиляюся? Може це не вони? Але ні, вони, знаю ж я Чирикову шинелю, бороду, знаю ж я жокет Іни Ричардівни. Він підняв коміра ніби боїться, щоб його не пізнали. Це — вони.

Приголомшений я зупиняюся і бачу, що Іна Ричардівна почепилася на Чирикову руку й що йдуть вони, як люди, що мирно собі балакають про відоме лише їм. Вони про щось радяться.

Мені закортіло оббігти вулицю, вийти їм на зустріч і глянути несподівано їм у вічі. Але я не зробив цього. Я побіг додому. Підозріння збільшувалося.

Всі мрії про нову кімнату щезли. Я відчув, що нашому товаришуванню щось загрожувало.

Вечоріло. Я запалив немудро влаштованого з пляшки, білої бляхи і повісма м'яких ниток каганця і сів з наміром читати. Чирика ще

не було. Але читати я не міг тому, бо був голодний. Шіснадцять карбованців, що ми одержували із страхкаси було витрачено нами три дні тому. В останні дні місяця, їли ми переважно м'яту картоплю з підсмаженою на олії цибулею. Потроху на Бесарабку виносили ми з наших сундучків усе, що можна продати, починаючи з білизни.

Поклавши книжку я знову ліг. Але ось я згадую зустріч і починаю копирсатися у відносинах, що безумовно єсть між Іною Ричардівною й Чижи́ком.

Навіщо Іна Ричардівна показувала руки? А як вони сьогодні любенько балакали вдень. Певне Чи́жик ду́рив мене весь час.

Я беру „Дело Бейлиса“ й перегортаю сторінки. Перечитую заголовки розділів, читаю по кілька рядків. Помалу книжка захоплює мене. Читаю й перегортаю одну, другу, третю сторінку. Перегортаю ще раз і бачу вкладений, очевидно дуже давно, вже жовтий од часу шматок паперу.

Синім чорнилом на шматкові написано:

„Люба Іно!

Я знаю як Вам тяжко жити з цією людиною.
Киньте свого Данила. Замість муки з ним
я пропоную Вам свою любов і багатство“.

А внизу підпис: — „Леонід“. Прізвище розібрати не можна.

Я перечитую цю нісенітницю раз, вдруге. Що за дурниця?! Що за роман?

Мені здалося, що я вже раз десь читав ці слова. Дивлюся уважно на папір. Він старий, але на ньому свіже чорнило. Я знаю, що цю книжку дочка і мати читають що-дня. Лист цей мусить бути схований десь. І коли він у книжці, значить, його покладено туди навмисне. І враз мене душить сміх. Я знаю все. Разом з тим я згадую, що так само я вже одного разу сміявся з цього таки листа. Напружено думаю і ледви стримую сміх, щоб чого не подумала Лідія Вікторівна.

Це було на Хрещатику в кіно № 1. Ми з Чижи́ком маючи не-
платні квитки дивилися на картину „Всадник из пампасов“.

Наче перед очима на екрані миготить напис:

„Люба Розіто!

Я знаю як Вам тяжко жити з цією людиною.
Киньте його. Замість муки з ним я
пропоную Вам свою любов і багатство“.

Підпис, — граф з англійським ім'ям, що важко запам'ятати.

Я б'юсь об заклад на що вгодно, що Іна Ричардівна записала цей дурацький лист з метою. Тепер я розумію все. Я кладу лист у книжку.
— Невже вона вкрутила Чи́жика? — думаю я.

Буц гавкає і біжить до хвіртки: це йде Іна Ричардівна.

Підвожусь, дивлюся у вікно і бачу як швидко, одганяючи зраділого Буца, вона йде до дверей і ховається у сінях. Вона йде через кухню. Це або до мене або в уборну. Сідаю й чекаю.

— Чижика не було? — питає вона, швидко глянувши по кімнаті й зупинивши на мені стурбований погляд.

— Ні, — відповідаю, — не було, — і бачу розгублене обличчя, місцями вкриті на носі й щоках ластовинням, що відразу робиться червоним.

— Мені, так треба було його бачити, кидає вона вже стомлено й щезає.

Я прислухаюся, як вона за дверима шепоче щось матері.

Цілу годину я чекаю Чижика. Певне б я заснув, коли б у кімнату не увійшов Мелентій.

Він усміхається до мене лукавою бородою і питає чи не було ще Чижика.

— Немає? Жалко, що немає, хм... Как же, так що їх немає. От тобі й на. Нікада не думав, щоб його не було — говоре Мелентій до стіни мнеться так, ніби він заважає своєю присутністю.

— Тоді я ізвіняюся — перепрохує він і щезає так швидко, наче що вкрав. Я навіть не встигаю спитати навіщо йому Чижик.

Гудок на Арсеналі гуде раз, — Чижика немає. Хто його знає, коли він прийде. Я залишаю ледви причиненим вікно. Гудок гуде двічі. Мені вже обридло чекати.

Втретє гудок. Надворі тихо. Люди сплять. Одинадцять годин вечора.

Прокидаюся я дуже рано. Чижик лежить на канапці, що її колись подарувала йому Лідія Вікторівна за те, що він програв їй дві партії у шахмати.

Ще тільки починає сіріти. Я не бачу справжнього кольору Чижикового обличчя, але лежить він незручно; голова йому майже звисає з ліжка, рука висить і від крові фіолетова.

Згадую: крізь сон я бачив як він влазив у вікно. Силует його постаті був схожий на великого оранг-утанга. А зараз він лежить, як тяжко стомлений або забитий.

Нишком я вилазю у вікно й лізу по кислиці, що ростуть у сусідньому садку. Це не була крадіжка. Нам хотілося їсти, а кислички падали додолу й гнили. Їх ніхто й не думав збирати.

Сонця ще немає, але на сході червоніє: — наче працюють велетні — ковалі в казковій кузні. Ось-ось сонце вигляне краєчком нагрітого леміша, ось-ось бризне золотом.

Кожен сучок, кожну гілку дерева я знаю. Я вже можу лазити по ній вночі. Ще тоді, як кислиці були зелені й терпкі ми, вдвох лазили і їли їх. Тепер їх досить на землі. І я не лізу на дерево. По кілька штук, я збираю їх, кидаю за комір у сорочку, знову збираю і знову кидаю. І тоді, коли сорочка надувається від кислиць я обережно пролазю крізь дріт, що в три ряди протягнутий між стовпцями.

Мені немає чого ховатися в кімнату і я їду до могили Данила Васильовича. Аж несподівано, од хати, до мене летить Буц. Він лащиться, третєся мордою (б ноги, стрибає, хоче лизнути мене в обличчя, раптом мов скажений біжить між деревами, знову лащиться, настирливіше лізе до носа, знову жене. Він сьогодні здається ще білішим; ноги в нього міцні, жилаві, прудкі; очі великі, свіжі як у людини після доброго спочинку.

Ось із ящика, збитого Чижиком з іржавих листів бляхи, вилазе Рятуйка. Бідна Рятуйка! Яка ж вона плоха в порівнанні з Буцом. Яка несмілива.

Вона трохи помахала хвостом ніби вітаючись до нас і ніяковіючи сховала його. Він не такий пишний як у Буца.

Буц ганяє, сміється показуючи білі зуби. Рятуйка сіла, мабуть, тому, що їй також треба було щось робити.

— Рятуйка, — кажу я — ну йди сюди, хороша. Іди ж, іди, хороша собачко. Рятуйка не йде. Рятуйка не йде, бо боїться Буца, а Буц насторожився, побачивши, що на нього не звертають уваги.

— Не підеш? Ну, то я піду до тебе... Чого ж ти не така смілива, як Буц. Ех ти... Ну йди ж бо до мене. Цюку, цюку, цюку...

Але чого це Буц на дворі? Певне уже хтось вставав і виходив, — думаю я — не міг же Буц ночувати на дворі.

Міркуючи над цим, я мало не наскочив на Іну Ричардівну, що сиділа на лаві.

Я ніяковію. Моє становище просто паскудне. Стою як йолоп; заспаний, невмитий. Кислиці під сорочкою висять, наче груди в товстої жінки.

— Добридень... — каже кепкуючи вона. — От не сподівалася... на таку зустріч. Перед нею, біля колін, купа листів. Вона перечитує старі листи. Непоспішаючи я відповідаю:

— Добридень... Да, день буде чудовий. Повітря якесь свіже... холодок вроді... Дивлюсь вгору на небо, на вершечки тополь, каштанів. Дивлюсь у землю з краплинками сивої роси на траві.

Очевидно, частину листів вона вже прочитала, бо вони складені купкою й лежать трохи збоку. Хвилину ми дивимось один на одного. Вона регочеться, зловивши мене з кислицями:

— Ха, ха! От комедія, а мене питають: „яка це дрянʼ краде кислиці?“ А я, дурна, говорю: „Буц мабуть жере,“ а це ви, значить, соколики. Доведеться в домком жалітися. Обов'язково. Слухайте, ну й вигляд же у вас... Де ваші штани?..

— Нам дозволив хазяїн. — кажу я ховаючись за листя бузка.

— Цей дім націоналізовано, сінʼйор, і ви не брешіть. — Вона радіє, що зловила. Я мовчу, мені ніяк пройти до вікна. Слідкую із-за листу. Ранок поклав свою волохату, м'яку лапу й на неї. Вона ніби краща. Обличчя у неї спокійне, трохи рожеве. Враз вона аж блідніє від люті. Крізь зуби:

— Ви довго мені будете мішати? Довго я питаю? Га? Марш звідси зараз же.

— Ну, Іна Ричардівно, ви дурно на мене гарикаєте. Я ж не винен, що так виходе у вас...

Вона встає і робе крок до мене. Вона тремтить. „Гарикати“ — це ж її слово.

— Що не виходить? — аж захлинається вона, — я вас питаю, ну?! Відповідайте, кажіть, а то я вам... ізцарапаю рожу.

Вона гнівно дивиться зеленими від злості очима.

— Я нічого не знаю.

— Відповідайте! — категорично наказує вона.

— Я нічого не хотів сказати... це просто так вийшло...

Похапцем, Іна Ричардівна збирає листи, складає їх у скриньку і ображена швидко йде до хати.

Чижикові до вечера я рішив не казати нічого. Мене цікавило, що вийде з цього. Чи скаже він мені що небудь. Я рішив стежити, щоб врешті зрозуміти їх.

Але, коли я не розумів нічого, то це саме в цей день.

Лідія Вікторівна не заходила до нашої кімнати зовсім. Так я її більш і не бачив. Іна Ричардівна ходила жовта, аж зелена з сірими плямами на щоках та шії. Була зла, як здичавіла кішка. Грюкала дверима як буря і проходила через нашу кімнату безліч разів, не дивлячись на те, що був другий хід. Чижик на обличчі зробив „ребус“, не балакав ні до кого і поводився так, наче йому найменше було діла до всього. Я лежав на шинелі й силкувався щось зрозуміти в етюдах про природу людини Мечнікова і хотів їсти.

Щось мусило скоїтися. Навіть Буц, наче відчував щось, бо не бігав за напівдохлою. Вегою, а сидів перед нашим вікном, флегматично дивлячись на всіх.

Враз серед дня, коли Чижикові треба було йти, Іна Ричардівна прямо таки примусила його нести цілий пуд книжок букиністові. Мені вона запропонувала законопатити дірочку в водопровідній трубі, — вода капала на підлогу в самісінькій кухні. Кінчилося все гідко, — не чесно, жорстоко. Вона покликала Мелентія і звеліла винести: дерев'яну койку на якій спав Чижик, стіл і два стільці — всю меблю, що була в кімнаті. На моїх очах койку самою Іною Ричардівною було обрито гарячою водою. А через півгодини двоє чужих забрали все це на возика і одвезли. Вслід за Мелентієм заклопотано побігла кудись і Іна Ричардівна. Я залишився сам нічого не розуміючи. І подумав я на Чижика: — Чи не хочать вони втікти вдвох?..

Годині о четвертій Чижик увіходе стомлений і похмурий. Він ні трохи не дивується з того, що в кімнаті порожньо. Йому ніби все відомо.

Через десять-п'ятнадцять хвилин з'являється й Іна Ричардівна.

Чижик — голодний. Він дужчий за мене, тому голодування відбивається на ньому помітніше. Лице йому робиться блідим, ніби зробленим із воску, а на лобі з'являються білі плями, наче хто душив тіло пальцями.

— Як діла, Чижику? — обережно, щоб викликати його на балачку питаю я.

— Їсти хочеться... — каже він. І голос йому слабкий.

Більше я не можу видавити з нього ні слова. Мені тако ж хочеться їсти.

Я захожуюсь чистити картоплю; запалюю, згодом, примус і чекаю поки закипить вода.

З'являється Іна Ричардівна й гнівно дивиться на мене. Кілька хвилин дивиться на мене.

Зараз вона буде казати щось. Дійсно, вона строго, одрубуючи слово за словом каже:

— Я, прошу вас винести примус на подвір'я і палити його там. Пропшу не робити воні в моїй хаті. Дим крізь щілини увіходе в кімнату, де живемо ми. А в нас, вам відомо — дитина і хора Вега.

Не хочу нічого. Досить цих сварок, досить вибриків цієї скаже-ної жінки. Хай буде спокій.

Мені цікаво дивитися на все це тоді коли ти, одверто кажучи, наївся. А коли ти голодний, коли голова болить од голоду — тоді до біса ці „номера“! Не кажу їй ні єдиного слова. Кепкуй навіжена, за-дерикувата, ненормальна.

Вилазю у вікно й влаштовую примуса на цеглинах.

Засмажена цибуля так б'є у ніс, викликає такий апетит, що здається проковтнув би все разом із казанком.

Імо ми швидко. Кожен із нас турбується, щоб хтось не з'їв більше.

Чирик притрушує намочений у воді хліб сіллю й ковтає майже не розжовуючи. Сидить він долі на ногах.

Не встигаємо ми з'їсти й половини картоплі, як двері трохи від-чиняються, а потім одштовхнуті з середини ногою одчиняються зовсім.

Іна Ричардівна несе казан гарячої води. Щоб не облили нас вона ставе казан долі, проходить між стіною й нами, обертається й пе-реносить казан майже через Чирикову голову.

В уборній вона виливає воду в ванну. Потім вона вертається. Ми переносимо картоплю ближче до вікна, щоб не заважати їй. Через хвилину злим голосом вона каже крізь двері:

— Заплюште очі, або вийдіть к бісам, я йду купатися. Ну. Будь ласка закрийте баньки я боса і... прошу закрийте глаза...

Її голова, розпатлана з блискучими очима, з'являється у дверях. Я думаю, що буде відповідати Чирик, а Чирик надіявся на мене. Ми мовчали.

— Я йду — гостро кидає вона.

Я заплюшую очі й враз нишком дивлюся на Чирика, — він ро-блено-байдужно дивиться у казанок і їсть. Він схожий на Буца, що гризе кістку й чекає на Рятуйку.

Наївшись він кидає на плечі шинелю, натягає на голову тісного кепа, занурює і, нічого не кажучи, вилазе у вікно.

У кімнаті я сам. Помалу мною опановує спокій. Зараз я можу поміркувати, спокійно почитати етюди Мечнікова, менш помріяти про майбутню нашу кімнату. І я читаю, читаю.

Я так зачитався, що не почув, як у кімнату вбігла Вега.

Це була стара, невдало обстрижена Мелентієм і дуже вонюча со-бака. Вона скоро мусила здохнути. Лідія Вікторівна помилялася, ка-жучи, що Вега вмере після неї. Де там! Лідія Вікторівна ще буде жити, а от Вега скоро протягнеться.

Я не дихав, коли мені траплялося проходити через кухню наших хазяйок, тому що поганішого духу, ніж од Веги, часу, якихось ліків і цілий тиждень невинесених помиїв бути не може.

— Пішла геть, Вега — говорю я голосно. — Чуєш, Вега, од тебе погано несе. Пішла геть. Ти — собака, не розумієш мене. Так от знай: я не голодний, а тому не лютий зараз. Так, так... годину тому я дав би тобі по потилиці та й годі, а зараз балакаю з тобою, як... у всякому разі ти культурніша за Рятуйку...

Але мого лагідного тону Вега не розуміє. Попохавши шинелю вона мляво йде в куток і лягає на мою одержу.

— Ну це вже свинство з твого боку так поступати, — запевняю я її і чую, що вже пече злість на це падло.

— Пішла геть! — кричу я на неї й не дуже штовхаю її чоботом. Вега, лежить, ані ворухнеться. Я штовхаю дужче; вона лежить. Тоді я знімаю ремінь і боляче б'ю її по старій шкурі один раз. Вега жалібно скиглить. Не встигає вона дочвалати до дверей, як у кімнату мов вихор влітає Іна Ричардівна.

— Хам! — кричить вона несамовито. — Ах, ти ж хам! — наступає вона на мене...

Я знаю, що вона битися не буде і не розумію чого тоді так несамовито підводе свої скажені очі вона до мене.

— Навіщо собаку б'єш, невинну собаку? — аж розривається вона, — па - адлец!!!

Її очі вилазять із лоба, вона стискує жмені так, що пальці робляться білими. Вона силкується знайти потрібні слова, ковтає слину і враз випалює:

— Вона свята проти вас хамів!

І зразу ж стигне помітивши, що сказала дурницю.

— Не пускайте цю смердючу здохляку в кімнату, де живуть люди... і потім я... не так вже боляче вдарив Вегу.

Чи від люті, чи від чого іншого на очах у Іни Ричардівни сльози. Вона нахилиється до Веги, що лежить так наче їй старій, статечній собаці, що багато побачила на своєму віку, собаці, що поважає себе, вихованій собаці, — соромно дивитися на нас людей, — і цілує її безліч разів у ніс. Потім, вона тягне за ноги напівпаралізовану Вегу до себе в кімнату.

Погана кімната — те ж, що зіпсоване м'ясо для людини — згадую я слова Чижики. Будь проклята кімната за Бесарабкою біля кам'яного муру!

Я вдягаюся і також виходжу з хати.

Без мене Чижики звязав книжки, склав сорочки, онучі й білизну в один вузол і десь шез. Мені лишається розіслати шинелю і лягти спати. Лежу я з заплющеними очима з півгодини. Надворі уже темно.

Чижики увіходе через кухню. Це чує Іна Ричардівна. Вона зразу ж з'являється. Мені здається, що вони змовилися зійтися хвилина в хвилину. Вона веде Буца.

— Ви прийшли, Чижику? — Ніжно питає вона, але так тихо, що я ледви чую.

— Раз балакаєте зі мною — значить прийшов, — відповідає Чижики.

— Поведіть Буца пісяти в садок... — каже вона так голосно й роздратовано, що я здригаюсь.

Чижики силкується вдати з себе спокійного. Він, мабуть, зціпив зуби. Але враз він підводиться й умокаючи гукає Буца.

Ходім, Буц... на, на, на! Ідемо!..

Він вилазе у вікно і за ноги витягає в садок Буца. Вони в тіні. Раптом Буц починає несамовито верещати. Я чую як Чижики рукою

б'є по ньому, як по подушці. Буц, наляканий незрозумілим поведженням, верещить дико, видно виривається, ним опанував жак.

Іна Ричардівна підбігає до вікна й збентежена нервується; вона зла, як вовчиця. Чирик у садку свистить і грудкою шпурляє в дошки сарая. Через хвилину він з'являється у вікні і майже кидає у хату Буца. Буц одсахнувшись од Чирика лащить, жаліється Іні Ричардівні на щось, скиглити.

— Ви порили Буца?.. — Голос її тремтіє. — За що ви били його?

— Я?! Що ви... Я не бив його...

Мені робиться смішно. Це вже Чирик перебрав. Що це він?

— Ви били, дурень бородатий, Буца. Дурню боро-да-тий!

— Коли ви, Іно Ричардівно, не розумієте, то мовчіть. До Буца прийшла якась сука, вся у язвах... я одігнав її...

Коли вже немає Іни Ричардівни, Чирик забирає вузол, але лишає шинелю й кепку і виходить. Я дивуюся. Що вигадав Чирик?

Але не більш як за п'ять хвилин він з'являється, одягає кепку, шинелю, бере мою зелену скриньку і знову щезає.

Вертається він швидше, ніж вперше і нагинається до мене. Жменю він штовхає мене в бік.

— Ти, тезко... от розіспався... Вставай.

Я вдаю ніби тільки-но прокинувся. У Чирика проривається сміх. Він стримує його.

— Ходім. — Каже він мені.

— Що таке? — питаю я.

— Ходім... зовсім... на другу квартиру...

— Та ну?

Я встаю і дивлюся на нього.

— Ти серйозно?

— Серйозно.

В цей момент із темряви з-за вікна чути голосне скавучання собаки. Воно тонше за Буцове, але сильніше. Чути також удари ремінцем.

— Рятуйку б'є... — схвильовано каже Чирик.

Враз дихання йому робиться важким. Я боюся за нього, держу його за руку. Та руки в його ніби з заліза. Рятуйка верещить, захлинається. Чирик штовхає мене і біжить до вікна. Саме цього я й боюся.

У такому стані Чирик може одним махом вбити таку людину, як Іна Ричардівна.

— Кинь, ти чорт... — силкуюсь вдержати його, — кинь, дурню.

Голова його одвернулася до вікна, ніби він побачив там примару. Одна мить і він щезає в пітьмі.

Стихає скавучання Рятуйки. Я чекаю на щось жахливе... В одну хвилину в голові пройманула сила всяких страхів, що можуть впасти на голову після злочинства. Я навіть певний, що без арешту, без слідства, без суду не обійдеться. Я вже тільки чекаю, щоб це швидше минуло.

Холодний піт раптом виступає у мене на лобі.

В одчай роблю кілька кроків по кімнаті.

І тут у вікно, як дику, стрибає Чирик. На руках у нього Рятуйка. Обое тремтять. Він підходить до мене і пошепки, наче хтось може підслухати його, каже:

— Ти знаєш... я чуть не вбив її. Її бо... ще секунда і було б хто знає що...

— Де вона?...

— Пішла... Я тільки так узяв її за руку, що вона впала на коліна. Я не поламав її кістки? На руці... Га?

Ні, не поламав. Ходім... Іди спереду.

Чижик, як школяр, що його виводять із класи, йде.

Біля грудок битої цегли чекає нас Мелентій; коло нього речі. Чижик тремтить і посміхається. Я беру од нього Рятуйку, а його веду під руку.

Мелентій веде нас. Біля ліхтаря я вдивляюся в Чижикове обличчя. Він ніби хворий, — таке воно бліде. Щоб дати йому заспокоїтися, балакаю з Мелентієм.

Він знає все.

Справа в тім, що отак, як зараз, Мелентій одводив на нові квартири багатьох.

Така вже вона вдалася ця Іна Ричардівна. Ото собаки заводити, спродувати все.

— І щоб тобі стерва подохла—невтерпів, згадавши щось Мелентій—обязательно закохається... Доктор Шварц через неї хотів дом продати.

Даже у мене, представте, закохувалася...

Він, наче нагадавши про минуле, спитав:

— П'ятнушка вона показувала вам?

— Які п'ятнушка?—питаємо ми разом.

— На нігтях. Уб'є собі в голову, що щастя од тих п'ятнушок і ходе як малоохольна... Да-с..., а старий їхній землі дочорта імів, да, землі багатуvато... — задумливо каже він і закурює.

Ми йдемо через Бесарабку, через Хрещатик, проходимо повз інститут і завертаємо в широку зелену вулицю. Надворі повітря холодне, але собачка — Ратуйка своїм тільцем нагріла мені груди й живіт.

Мелентій увів нас у нову квартиру

Про Іну Ричардівну й Лідію Вікторівну, що живуть за Бесарабкою біля кам'яного муру, можна розповісти багато цікавого. Не менш цікаве — можна розповісти й про Чижика.

Тепер ми живемо не в однім місті. Я дуже часто згадую Чижика.

Колись скрізь його можна було пізнати по зросту й по русавій, заплутаній бороді, кучерявій, як у капітана Гранта...

Він, вищий на голову од усіх. На Трухановім острові, що проти Аскольдової могили, через Дніпро, його легко було — пізнати по м'язам: од найменшого руху вони надуваються під шкурою так, наче там ворущаться вужі; Чижик добрий спортсмен.

Голий, він схожий на якогось героя старих часів зробленого з бронзи. Хочеться надіти йому на голову мідяний шолом.

А зараз Чижика не пізнати, бо він поступив до інституту, а бороду, пише мені, зняв геть усю...

ІВАН ЦІТОВИЧ

По хашах тануть свічі осені,
Ген хмәрки мляво мліють, млі'...
Вже прийняла зима запросини
Од засмутнілої землі.

В сороковини пряля журиться —
Ой ниточками журавлів —
По сонцю... Й пряжею ажуриться
Журливая стерня полів...

Шуми, греми земля повстаннями,
Житами буйними хились!
Вже на віки — за всіх — в останне ми
Блакитей блеклих напились.

Хай грає буря - завирюха десь,
Нам не до суму й голосінь:
Але, хоч раз на рік прислухайтесь
Як руки Ярославна — в синь...

О воскова прозорість просини!
О скарги журавлів у млі...
Вже прийняла зима запросини
Од засмутнілої землі.

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

ПОЛУСТАНОК

Між високими, гарячими житами
Білий шлях... Отам
Сніговими міряють щитами
Весни і літа.

Сонце спить... У сні рясна пшениця.
Отруїла спека вітрові коня...
Полустанок... Рижа черепиця.
Під соломою Сірко куня.

Вільний він схватись од задухи...
Він не був ніколи на цепу.
Хто його зачепить? Тільки мухи
У гарячому, лінивому степу.

Тільки мухи... Хай їх сонце спалить!
Мабуть зве, нервується Сірко...
А хазяїн десь пішов по шпалах
Вздовш по ленті рейок і гайок.

Він спокійний, мов степи широкі.
Прапорець зелений у руці.
То ще батько передав цей спокій,
Як і шпали висохлі оці.

А на осінь буде зустрічати
Хуртовини білої листи...
Він щити жовнірами на чаті
Біля колії поставить у ряди.

Будуть діти в вікна виглядати,
Що туман розвіється густий...
Вийде батько знову позбирати
І до купи поскладать щити.

А тепер збирають кислі груші
Та на шпалах носять камінці.
Батько йде за рейками байдужий,
Прапорець зелений у руці.

Жовтий степ, чи пожовтіли очі...
А вгорі пливуть хмарки легкі.
Враз розкине, розгуркоче
Сонну тишу острогрудий кінь.

Десь туди, де кінь утік за обрій,
Два сини втікли од шпал сумних.
В революцію пішли сини хоробрі.
Не вернулися, мов молодість, вони...

Знову спокій, спека над житами.
І за поїздом, за шпалами летять,
Сніговими зміряні щитами,
Весни і літа.

Харків 1927

ВАСИЛЬ СОКІЛ

МАНДРИ

Місто вночі — як величезний той потяг.

Праворуч — вогонь, криваве небо й димові гриви доменних печей, а від них, немов шеренги вагонів од локомотиву, — простяглись вулиці, квартали, і ряди лихтарів розкидають вусаті промені навколо.

Ріка тремтить, переливається, пливе повз місто вогняне і промені його глибоко врізуються в рухливу сталь води гострими свердельцями.

І здається, що ріка стоїть непорушним блиском, а місто мчить усіма своїми вулицями берегами до якогось далекого, дального вокзалу, і що біг його нестримний, певний і стрункий, як рейки тільки що збудованої колії.

З мосту далеко видно, майже все місто на згористій площині й чутно його гамірливе життя, напружене буянням і силою. Здалеку — тільки шум — клекіт каламутний, іноді вигуки паротягу, брязкіт тисячопудового заліза, або гудок якогось заводу раптово, наче на сполох, вдарить, а потім знов одноманітний гамір, шум каламутний. А зблизу — поодинокі голоси, сирени автобусів, несюча мелодія трамваїв і пшакання маневрових кукушок на вокзалі...

Багато міст у світі, багато вокзалів у житті, а ще більше до цих міст та вокзалів простяглося шляхів... Прямих згористих, широких, вузьких, просторих. Ведуть вони туди, де рух розмірений на кроки, час плине годинами — добами, енергія напружується дротом і настрій регулюється як електричний ток реостатом.

Всякі шляхи бувають. І всякі люде на тих шляхах.

Одні ідуть і знають напевне куди прийдуть.

А інші бредуть, мандрують по незнаних манівцях і гублять кроки свої по бур'янах, по глухих провулках, живуть своїми радощами, шуканнями й зустрічами несподіваними...

Сьогодні — там, а завтра — десь далеко.

Учора ти їх зустрічав, сьогодні я.

ЧАСТИНА ПЕРША

ПРИЇЗД

З-під жовтого вагона другої класи кур'єрського потяга виліз опецькуватий хлопчак років 12, в рудому лахмітті. Обличчя, шия й руки в нього були вимазані в мазуту; і лише широкі ніздрі плескастого носа червоніли, та зуби рідкими клинками виглядали з широкого орангутанового рота.

Хвилини п'ять постояв, не сходячи з місця, орієнтуючись очевидно в новому становищі,— потім, помітивши одного громадянина, що пильно придивлявся до нього, підбіг і швидко проторохтів, віртуозно міняючи інтонацію голосу.

— Дя-а!.. Дя-а!.. Дайте копійку... Дайте! не хватає копійки. Дайте!..

— Нащо тобі копійка...— почав громадянин.

— От чудний! нащо... То буде 20... Не хвата 'до двадцяти однієї копійки. Дайте!..

Та тобі не треба копійки—урезонював той, а хлопець подивився на нього наче щось пригадуючи, потім, мов сам до себе, промовив.

— Куплю хліба... Дайте. Дайте! заторохторив знову таким тоном, що мов казав: „та нічого вам не буде, як що дасте. Чого ви боїтесь?... Серйозно, нічого не буде!“.

А очима так і стрибав з одного на друге. Навколо вже зібралось чимало цікавих і всі, мов на диво, заглядали на нього.

— Чого дивитесь?... Чого дивитесь? Не бачили?!

Говорив уривчасто, швидко й оздоблював несподіваними рухами свою мову...— Помітивши що хтось з зацікавлених дуже пильно придивлявся до нього, він моментально переходив з усякої розмови на своє:—

— Дайте копійку!.. Дайте... Не хвата копійки.

Люди обступати його тісніш і тісніш, і коли наставав такий момент, що наче в цьому колі він задихався,— починав похапцем, голосно й роздратовано кричати:

— Дорогу... дорогу! а ну дайте дорогу! Обступили!—і кидався під ноги, розштовхував і вибігав на просторе...

Одбігши кроків декілька, ставав в цілком спокійну позу й знову збирав круг себе натовп нових людей, прохав копійки і сердився, коли запитували його про зовсім непотрібні речі...

— Звідкіль він?..

— Ну, приїхав з Кривого Рогу... Ну?

— А нащо сам так вимазався в мазуту?“

— І-і... сам. Нащо сам би я мазав? Ну?... Їхав на поровозі, ліг трохи (і він показав, як саме на долоню ліг)— ну й вимастився в мазуту!.. Ну?!.

— Чого-ж ти в дитячий будинок не йдеш?

— От чудні... І він оглянув усіх, мов говорив,— що бачите які непонятливі.

— Та кажу ж вам, що тіки що приїхав з Кривого Рогу... Куди я тепер? Куди я піду?... Вже ж вечір!.. остаточно образився і мотнувши головою, крикнув... Ай!—Розступіться!.. та розступіться!.. Дорогу-дорогу!..“ і вибіг геть.

В третьому гурті він оповідав так само нервово й незадоволено, що звать його Митька, прізвиське Мазур, з Київської губернії, мати й батько померли в городі, а брат Тодось є, тільки десь виїхав.

— Куди? Де ж він зараз?

— Та на землі, ну... на землі!..

— А чого ж ти втік від брата?..

— „Та я не тікав!—От чудні! Він виїхав на землю, а мене покинув... Поїхав на Херсонщину... Сестра Пріська теж кудись втекла з дому... А я ж що. От...

— Чого ж ти не пошукаєш їх?. Допитувались зацікавлені громадяни.

— Найдеш якраз... Як би знав—де. А то—одно село, друге село, третє...—і він заклопотано почухав голову, мов був незадоволений з того, що так багато сел усяких на світі.

— Дайте... Дай, копійку!..

— Чого ж ти не йдеш в дитячий будинок? хтось знову запитав його.

Митька мотнув сердито головою, вдарив рукою об руку і почав:— „та-кажу ж, що...“, а потім оглянувши, що все нові люди круг нього стоять, пояснив—„тільки що приїхав з Кривого Рогу... А куди ж я вночі піду? Дайте копійку... Я поїду на Херсонщину до брата... Дай!“

Без сумніву Митька зразу певну симпатію завоював у публіки і добре скористувався з неї: в руках у нього бряжчало далеко більше двадцяти копійок. Але ці балачки, здавалось, його ані трішки не цікавили,—він усе насторожено прислухався до чогось. Поміж балачкою він раптом замовкав несподівано серед речення і наче розмірковував щось. Врешті він промовив

— Тут у вас тепліше... Подивлюся як буде... А то так поїду в Крим на курорт...

※

Приїзд Митьки занепокоїв місцевих безпритульних. Кость Шкет — худий, довготелесий підчас його балачок придивлявся з-окола до нього, щось шепотів своїм товаришам і, коли Митька одійшов від натовпу,—Кость раптово підскачив до нього і крикнув під самим вухом, схопивши за рукав:

— Давай гроші сюда!

Митька як опечений підскачив і став:

— Га! Викуси! і вдарив долонею по своїй лівій руці коло ліктя.— Гроші забрязчали.

Перший наскок Костя не вдався, але він стратегічно відступив на бік і гукнув під вагони:—

— Га-лай.

Моментально коло нього з'явилась ціла ватага однодумців і вони рішуче попростували до Митьки. Помітивши, що на нього суне ціла орава—Митька спробував втекти. Тільки зірвався з місця, як Кость підскачив, ударив його рукою по голові, а ногою в спину. Митька поточився і впав сторч руками на асфальт.

Колька Галай в будьонівській шапці підійшов до нього і через плече прорипів:

— Оддай гроші. Чого ламаєшся!

А Кость тоді спокійно підійшов і взяв за руку Митьку. Тільки сказав „Ну!..“ як жменя Митькина розкрилася й гроші пересипались в Костіну долоню.

— Ну, а тепер ідьом...

ІСПИТИ

Тричі пробував Митька втекти від цього гурту і це привело до того, що Кость і інші „кореші“ надумали більш радикально перевірити, чи ж дійсно Митька „свій парень“.

Коло паротягового депа екстрена нарада. Митька осторонь стояв і знав що про нього йде мова. Що саме говорили не було чути, тільки коли щось Костя сказав — всі раптом зареготали — дехто з задоволенням плюнув і вилаявся...

Костя підійшов до Митьки, взяв за рукав і повів. Той не впірався, й винувато позираючи на всіх, пішов. Почував себе найменшим від усіх і найслабішим...

Кость привів до гурту і сказав: „Стій тут“. Усі зацікавлено вишкірили зуби, Колька в будьонівці висякався, утер рукавом носа й промовив:

— Об землю його! — Душа з тебе вон!...

Всі п котом зареготали, а Костя вмочив долоню в калюжу мазути і скомандував:

— Держи ззаду...

Митька залякано застрибав з одного боку на другий і не знав, чи сердитись чи шуткувать.

— Держи кріпко...

Колька і Петька схопили його за плечі, а Кость підійшов і спокійно ляпнув долонею межі очі. Потім знов вмочив у калюжу й почав ростирати нею Митькине лице.

Мазут патьоками капав на груди, за комір і що хотів Митька нахилитись до долу, — йому не давали того зробити...

— Одкрий клапан! Кому говорю одкрий клапан?!.

Митька ніяк не хотів одкривати свого „клапана“, а ще навпаки міцніш стис губи й заплющив очі... Носом дихав важко, ніздрі роздувались і звідти викочувались чорно-руді бульби й текли на підборіддя й груди...

Натовп скаженів від сміху й задоволення. Кожен намагався й собі щось додати свого до цієї інтересної історії — один теж вмочав долоні в мазут й мазав шию, голову, той скринькою якоюсь наливав грязі за комір на спину.

Кость рішив примусити його таки відкрити рота і для того схопив міцно за носа й придавив. Митька щось замурчав, блимнув очима, мотнув головою і збоку розтулив губи, з свистом випускаючи повітря.

— Ну, та одкривай, зануда... Дужче одкривай! Не хочеш? Ударь Колька по кумполу його. — Колька вдарив кулаком по голові й Митька відкрив рота, в який зразу ж йому було кинuto клопоть мокрогo клоччя...

— Закрий дірку... Закрий!..

Митька виплюнув клоччя й не знав, чи закривать йому тепер, чи не закривать рота... Не змагаючись, він дозволив, щоб на нього наділи картуза з мазутом, а до патьоків по спині вже звук остаточно.

Коли його нарешті випустили з обіймів, він тернув обома руками разом по обличчю, скинув картуз, розітер рухом тіла об одєжину свою мазуту на спині й грудях і, засапавшись, промив:

— Чуть не поперхнувся... От робота!..

Знову всі зареготали, а Кость вже трохи приязно вдарив по плечах і сказав:

„Первий екзамен пройшов“.

Потім усі лежали в розбитих вагонах на залізничному „цвинтарі“, де поміж всіляких побитих вагонів стояв інвалід — пульманівський панцерник. Час і година поколупали його далеко більш ніж гарячі бої громадянської війни. Вздовж усього вагону було рудою фарбою написано: „Смерть буржуям“ нижче — „бронепоезд N-скої армії имени т. Юдовского“ Бійниці порожніми дірками вирячилися на інший хлам кістяків вагонних і мовчазно хмурились, коли надходила ніч.

З року в рік фарба осипалась, з'являлись нові написи вуглем, крейдою, глиною, що нічого спільного з минулим панцерника не мали.

Вночі в цьому панцернику мала притулок Костіна ватага. Після турботних днів збігались на ніч сюди всі „блотаки“ і на соломі розлягались потомлені, виснажені. Ніхто ні про що не розказував у будні дні, а лише в свята, тоб то в особливо-вдачні дні, допізна точилися розмови, суперечки...

*

Митьку три дні після першого іспиту не чіпали — Кость придивлявся до нього і не відпускав ні на хвилину. Та врешті Митька звик до нового режиму і інколи вже й приймав ділову участь у загальних справах.

Але головний іспит був ще попереду... І от день такий одного разу вдався... Якийсь бандитський день!.. — Захотілось остаточно випробувати Митьку.

Вийшли надвечір за станцію усі гуртом. Небо було чисте, але не прозоре — якесь мокре. І хмар нема, а вогко...

Йшли понад рейками, кидали в стовпи каміння, весело розмовляючи про те, про се: — Коли одійшли з версту, Кость став — і всі зупинились. Тоді він почав, звертаючись до Митьки: —

— От тобі пачка махорки, коробка сірників, книжечка бумаги. Поняв? Тепер лягай між рейками — січас буде поїздити. Поняв? І щоб ти, поки поїзд пройде — скрутив цигарку й закурив. Поняв?..

Митька гаразд зрозумів чим це пахне і в нього майнула думка попросити, щоб пустили. Але зразу ж Кость промовив:

— Коли не хочеш — блин з тебе!

— Кришка... Лягай... — підстрибуючи, сказав Колька Галай.

— Підождем, поїзд буде йти.

Усі посідали на рейки, і смакуючи зарані майбутню знамениту розвагу що міг придумати тільки Кость, — почали крутити цигарки...

— Ти, дружок, лягай упоперек рельси, якраз тоді скрутиш отакенну цигарку... зареготав Колька, — „та смотри, щоб затягнувся добре... Душа з тебе вон!“

Митька сидів перелякано і дивився на рейки. Хоч би ж не було сьогодні потяга. Потім глянув між рейки, — похапцем підвівся і кинувся вибрати жорству звідти, розгортаючи швидко й викидаючи на бік.

— Засип, засип назад!.. так і дурак зариється в землю. Ич, баєр який!.. Засип!.. — Запротестував Кость.

Митька перестав викидати і глянув...

... Вечір же такий хороший... Сонце зайшло вже, а хмарки на обрію як дрібненька золота луска великої риби розсипалась на заході далеко-далеко десь...

— Та що ж він не йде?.. — глянув Колька.

... От ніколи не бачив Митька такого неба, як сьогодні... Захід швидко примеркав і чим далі, то все більш стали походити на спину великої риби — оті далекі, на західньому обрії хмари... Вже посіріла луска, іменно риб'ячого коліру стала, з відблиском золотавого світла... А рейки пішли, як струни... Аж он-он, де завертають, де ото кучерявиться хмарка біла... Ой! то-ж не хмарка, а дим з паротягу...

— Стройся команда! Митька, не дреф! — командував Кость, — тільки без шухеру.

Йшов, повільно чмихаючи, товаровий потяг...

— Підожди не лягай — підійде ближче...

Потяг наближався, рейки двигтіли — ожили...

— Пішов! крикнув Кость.

Митька побіг, став посеред колії, — озирнувся, — думав, що погукають назад.

Колька крикнув: —

„Лягай!“

Митька глянув на махорку, що цупко держав в жмені — потім по той бік рейки, раптом глянув на паротяг, що котився повільно, нестримно — і впав ниць...

Паротяг вдарив передніми колесами об скріпи рейок, а задні й собі — трах-трах!.. Юрба підняла свист, крики — дивляться колеса стрибають, жваво цокотять — а Митька лежить... Ще більший свист і тюки підняли.

— Як попався, то сиди. Ку-ку!..

Колька скинув будьонівку й від захоплення почав бити нею по грудках. Петька несамовито кричав і шпурляв каміння в колеса вагонів, а вони спокійно, дзвінко — тільки цок-цок!.. трах-тах!.. цок-цок!.. трах-так!

Промчав потяг, задніми колесами вистукуючи вдаль: — так... так... так.

Підбігли до рейок: — лежить Митька й не поворухнеться...

— Вставай!.. Дайош прикурить... Душа вон!..

Штовхнув ногою Колька — підводиться Митька, а в руці незвично, незграбно стиснуто листок паперу цигаркового, тютюн розсипався на каміння...

— От затруха маринована!.. і не закурив. — І грізно виматюкався Кость. Витягнув з під ніг другу руку, Митька оглянув себе і задубілими очима повів вдаль по рейках.

— Пішов?! — не то спитав, не то запевняючи промовив...

— А ну вставай, що ти там в штани пустив! І знов тюки й регіт задоволення... Митька посміхнувся кривою усмішкою і промовив, звертаючись наче до всіх...

— Дайте закурить... чого кричите?..

— Ну так що-ж... трохи фраєрнувся... Ну, все таки не біда! Топаем, братва.

— Митька — свій парень об'явив Кость.

Знову понад колією посунулась сіра юрба назад до міста. Іноді хтось зупинявся, чиркав сірничок, прикурював — юрба зупинялась — далі знову йшли, про щось розмовляючи.

В місті засвітили вогні.

Праворуч рядок лихтарів рівненько, як намистинки на невидимому дротові. То міст через Дніпро. Далі задимлене полум'я заводів.

А ще вище, на заході лягли кров'яні згустки хмар.

*

Серед „братви“ не було сталого товаришування. Підлеглість була, боялись сильнішого, а слабші довірялись і корились йому... Але в Кості була доля почуття спільної допомоги. Він безперечно спритніший за Митьку, розумніший і досвідченіший за всіх інших, і його всі слухали. Коли хто заартачиться — зразу в морду і проганяє з очей своїх. Тоді нема тому проходу на Костіних вулицях...

Тоді не лише Кость, а й уся його компанія була того, хто розсердить чим-небудь Костя. Били довго аж поки не втікав, або не просився. Били ж найбільш за неслухняність, за зневагу старшого.

Кость, як старший, користувався великим авторитетом. То ж він завжди ловко знаходив поживне місце для своєї компанії, то ж він вів хлопців на другу компанію і завжди з перемогою виходив з бойовиська. Згодом вже він забрав у хлопців побитий іржавий кастет і носив його завжди в пазусі. Лише тоді, коли йому доводилось битись самому на-одинці з ким-небудь, — тоді лише він вживав його. А то, аби тільки налякати, він витягав його; клацаючи об камінь, глухо говорив: —

— А ну вшийся... Зараз мені вшийся...

І коли той не „вшивався“, він все таки клав назад у пазуху кастета і голими руками доводив солідність своєї вимоги.

З своєї влади Кость нічим не користувався, а просто йому було приємно, що його слухали і йому корились. А коли ні, тоді бив.

Так от трапилось і з Колькою Галаєм. Вже давно Кость був незадоволений з поведінки Кольки. У всякій справі „заривається“, а Кость любить все таки порядок. А ще останніми часами почав Колька намагатись стати на чолі компанії і всіма засобами дискредитував Костя.

Коли, приміром, Костя сказав, щоб Колька дав йому частину грошей з того гаманця, що він витяг на базарі, то Колька привселюдно сказав, що по-перше він уже витратив їх, а по-друге зовсім не хоче комусь т.м. давати щось...

Кость раз змовчав, а вдруге, — коли проти нього Колька організував групу і на ночівці у вагоні вони підняли „волинку“ — кому де лягти, чи Кості в кутку на соломі, чи йому, Кольці, — то тоді він уже розгнівався. Став у хитро-спокійну позу, потім чвиркнув кріз зуби, підтягнув разом ніс і штани, засунув руки глибоко в кишені й спитав потихеньку: —

„Так що ти говориш?“ ..

Колька теж не менш спокійно, дивлючись прямо у вічі Костеві, повторив: —

„Я ляжу“...

— Ти ляжеш?..

— Я ляжу.

Кость, промовив трохи рішучіше, і на кінці слова гостро акцентуючи — „лягай“. Потім одним рухом вхопив за груди Кольку і викинув з вагона. Поки той схопився, Кость, як скажений, кинувся на Кольчиних однодумців, і з неймовірними матюками, вигнав усіх г

Лишився Кость удвох з Митькою.

Мг.

ЧАСТИНА ДРУГА

ДНІ

Всякі дні проходили. Короткі, довгі, голодні, мерзлі, сухі... Та хіба всіх їх запам'ятаєш?! Дні за днями кудись падали, пропадали, один день так зовсім наче його й не було, про другий згадка зачіпається десь там у голові, а потім надходять нові дні й ночі буряні, й вимітають усякі спогади хороші. І так все життя... вітер вимітає...

Ой вітер! Ну й звідкіля він береться такий рвучкий і неспокійний?! Як підхватить, як понесе Митьку вздовж вулиці, тільки драні рукава бовтаються...

І ніяк його не вивчиш! От зараз дме з того боку — виходить, що ліворуч по вулиці буде затишок, — забіг за ріг —, дивись — знову дме... Очевидно, тут щось неладно. І здається, що й зовсім не повинно було б тут бути вітру, а от же дивись! Б'ється вітер об будинки і ще більший, ще зліший стає.

Узимку вітер колючий як голки, а ранньої весни розтріпаний, як мокре прядиво. Хльоскає по пиці і круг шиї обмотується.

Прострибав Митька мерзлі дні зимові, а зараз біжить по калюжах, по сніговій каші... Руки в нього аж щемлять і тільки трішечки розігріваються під пахвами... Поясок на штанях чомусь ослаб, сорочка висмикнулась іззаду під піджаком і тому в спину дуже холодно...

*

Тепер що-дня ходили хто куди, і кожен робив, те що сам схотів.

Після того, як розпалась компанія, Митька здруживсь з Костею. Скрізь удвох і все вдвох — виходило добре.

Промишляли всім: — і так просто „хапали“ — і „чесно“ заробляли...

Ходили по вагонах, просили на „больную мать“, що лежала „при смерті з голоду й болізни помирає. „Отец убит в Красной Армии под Перекопом“... і співали.

Кость заводив...

— О-ой там прі-і дагаліні
Там пайоть сагалавей
Но-го я на чужбіні
Позабит от людей...

Особливо, коли співали, —

— І хліб чо-орствий с вадогою
На глаза я ні відав...—

то вражіння величезне було.

На очі у них набігали сльози (Кость навчив як це робить)...

Тоді Митька голосно, як тільки міг,— кричав на весь вагон:—

„Подайте, хто сколько может“!

А хто давав, а дехто й лаявся та посилав у дитячий будинок.

Тові їх „дуетів“ ніколи не готувались, репетицій не було, так

А хто що де почув, по своєму запам'ятав і співали—другий підтягував. Потім плюнули на це діло й перейшли в місто... Бігають по їдальнях Нархарчу, де за день назбирають хунта чотири хліба й недоїдків. Після холодної ночі на „парадних“, біжать вони вдвох з Костою до дверей їдальні, помалу просовуються до коридорчика, а звідти заглядають у велику кімнату, де стоїть багато столів, на них квіти з паперу.

В коридорчику пахне он з тих дверей борщем, пивом, кислим духом нархарчу, а знадвору мокрим снігом...

Хороше стоять в коридорчику, а ще краще, коли рознощики страви одвернуться, проскочити в залу і метнуться поміж столами.

Митька моментально констатує, чи дасть хто, чи не дасть... Треба швидко оббігти, яко-мога більше столиків, бо виженуть, як забаришся... Сказав слово-„дайте хліба“, глянув на того, в кого просиш, зразу й визначиш, чи матимеш що... Коли ні,—біжиш до другого столика, де лишилися недоїдки, а людей нема—хватаєш з тарілки хліб у пазуху, в жменю товчену картоплю, або макарони і в рот. Витер об поли руки й далі до інших столів...

Буває так, що забіжиш аж до буфета.

А там у рядок:—миски з усякими такими красивими стравами (чорт!—, як воно робиться?!—) скляні ковпаки, а під ними такі пухкенькі піріжечки... Отби вдарить по-тому ковпаку!..

Ні, краще не треба, а то хліб випаде з пазухи...

Митька зовсім забув, що він у недозволеному місці стоїть і так уважно розглядає ласі речі,—аж перелякався й кинувся до дверей...

А з дверей знову мокрий сніг пахне...

Так сяк перебив голод і настрої покращав.

А Кості щось довго не було. Бачив Кольку Галая, який пробіг кудись повз їдальню, приходила Прінька і теж кудись пішла, а Кості нема та й нема.

Вже Митька думав чи не попав він бува у який скандал. Умовлялись, що прийде зараз, а його все не було...

По брукові пройшли салдати, очевидно, в лазню пішли, бо пакуночки несли під пахвами і співали.

„Ай да ребята, ай да комсомольці“...

Біжить Люська. Спідницю ззаду забрьохала в багно аж до пояса, обтрушується й сміється.

— Ой, баер же Ванька Холостяк... Іде якийсь чоловік, а він підбігає до нього й говорить:—„дя-а... дайте копійчку... Может ви мой папа“...—А той подивився на нього подумав і вииняв йому три копійки... Ха ха-ха“!..

Митька гигикнув і собі...

„Найшов собі папу... Малайця“!..

Ванька Холостяк, пацан років семи завше співає, коли є гроші в нього. От і зараз танцює по калюжах, вистукуючи білими парусиновими туфлями без закаблуків...

— Гоп мої гречаники,
Камуністи начальники.
А кацапи батраки,
А хахли дураки! — І-і-ха...

Аж Митька не витримав — зареготався: —

— „Ну, так що Ванька, родича найшов? Радуюєшся?... Могорич став... Га? Ех, ти пацан, чого ж ти не пішов з ними додому... Иди! „Папу“ ж надибав“!..

— І поїду. У хату поїду, а ти будеш у порадних у мене ночувать, а я позову мільтона і ористую... А що?. І у самого конца, лам-ца-дрі-ца-о-ца-ца!.. Дай бубону вкусить...

— Ну, на, кусай!..

Ванька схопив шматок хліба і приспівуючи, почепився на великий автомобіль, що прогуркотів, розбризкуючи калюжі.

Нарешті прибіг захеканий Костя, і одразу до Митьки... —

— Я січас іду...

— Що? Куди?

Кость не слухав, якась думка опанувала ним так, що він нічого не помічав і мов до себе говорив: „От добре. Ну, я побіг“.

Митька не знав що робить і довго дивився вслід...

А Донька, що ззаду стояв і чув усе, промовив категорично: — „Псіх напав“.

НОЧІ

А вечір такий похмурий, вогкий...

І враз отак —, вдень ясно, а на вечір...

Митька з вокзалу поплів у тумані — йшов спать „на трибуну“. Двічі вдавалось сісти на буфер трамваю, але двічі його й зганяли... Другий раз плигнув незграбно і забив палець об каменюку.

Мацав шкарубкими руками своє тіло, блимав замислено віями. Спать хотілось... Ще перед вечером бачив своїх на містку, що понад вокзалом, — а тоді зникли.

Ну, ясно... туман так несподівано раптом наліг, що й себе самого загубиш...

Мацав шкарубкими руками своє тіло. У „трибуні“ вже було повно. Повитягались і вздовш і впоперек хто як ліг-упав — так і заснув. Ноги між руками поплутались, головами повривались у соломі. Той зобгався комою, той руки під груди, на пузо, між ногами — де тепліш.

Митька заглянув у середину й сів на „порозі“. Поки очима вибрав собі місце де лягти, з кишені витяг здоровий клапоть паперу газетного, обдивився з усіх боків, з другої кишені витяг кісєток не поспішаючись, як після важкої роботи, розв'язав і став крутить цигарку...

Щось не скручувалась, усе сприсало наприкінці — придавлював нігтями папір, — та папір впоперек рвався і тютюн сипався на коліна.

Оддаля скрипіли трамваї, сюрчали свистки, кльокали по бруку копити коней.

Раптом хтось підійшов до „трибуни“. Митька насторожився.

Невідомий став коло „порогу“, — постояв мовчки, потім щось заджурчало, потекло по диктові, закапало з кроковок на соломі...

Митькину ногу найбільш забризкало. — „Що?.. — сказати“. — так не хотілось щоб знали, що тут хтось є, що всяка сволоч, падлюка і...

Раптом вискочив з „трибуни“ і став перед тим чоловіком...

— Що-ж ви, громадянин, робите?.. Місця другого не нашли?.. І не соромно. Тут же не собаки, а живий народ проживає... А ви... словно і ще й „інтелігентний“ чоловік із порфелом... Сознання ніякого нема“...

„Громадянин із порфелом“ — зашамотався і не застїбаючись почав задки одходить, мельнув полою піджака й побіг на тротуар...

Митька вернувся знов на „пори́г“, витер соломі ногу, пальці об сорочку і знов почав крутити цигарку.

БЕЗ ДРУГА

— Слїш, Митька, ти знаєш — Кость кекнув на Сінельниковій“... — якось між иншим сказав Колька Галай.

— Та пошов ти... аж злякався Митька.

— Падлец буду!.. — Сенька говорив... Душа с мене вон, коли брешу.

— Хто видав?..

— А чорті!.. Говорила братва... Пойди розпитай“...

Дійсно, Сенька так само сказав, що зарізало...

Захворів душою Митька після того, схуд, — хотів побачить його хоча мертвого, — поїхав на Сінельникову, де його зарізало — та було пізно. Пройшло вже два чи три дні.

Не хотів вертатись до старого міста — хотів поїхати на Москву там забути можна, шумно й заробітки є, та зустрів „мальца“ одного — Доньку і той потяг його з собою.

Часто задумується Митька з тих пір, як Кості не стало... Не стало багато для нього, ой як багато... Та що у нього було без Кості? — нічого... Зашмароване тіло вкрите лепом та дрантям, руде від бруду волосся, немов собача шерсть...

Ви не говоріть, що він босяк, що він не слїдкує за собою... Не говоріть дурниць. Митька знає, що коли побанишся, то холодніш, — а так, то добре — і холод не бере і воші не кусають так гостро... Митька розумніший за вас...

А з Костею тепло було жити... Хороший друг...

...Загубив „кореша“ — дорогого, рідного.

І поговорить можна було, як хочеш і легко стає.

Бувало сидять десь на путях під вагонами вдвох і говорять, цмокаючи „бички“, — про те що завтра робитимуть, про те, що нема людей на світі... Та що там!..

Пристає Митька до старої компанії. Ночують в „трибуні“. Багато їх там, іноді 10, а то більш або менш. Донька, Васька, Сенька... і. т. д.

„Баб“ не було в трибуні... Водились, звичайно й „баби“, але то випадково... Як кому вдасться...

Ну що-ж Донька? Понятно — „свій парень“, але все таки, коли що, то й на друга може накатать, — не формальний друг... — Коли от, приміром, ходив він „скоком“ на „малину“ і повезло здорово, то нічого не дав Митці. От Кость не робить так — чи сам, чи вдвох, не важно, завше компанію і „союз соблюдає“ — щоб там не було, а поділиться, — ну що ж друг. Понятно... а Донька?..

Раз навіть не видержав Митька...

Ходили вдвох з ним на „тульчу“. — Пішло все добре... —

Митька вкрав поясок. Донька годинник...

Сказав Митька —

— Давай загоним, а гроші напололам. —

Так Донька, гад, сміється...

— Тю!.. с якого ти гардіропа вискочив? Напололам. Дурак — я?... Тут — анкир-ход, а у тебе пасок плохенький. Чу-удло!..

— Брось Донька, бузить... Нада по душам работать...

— Увалювай подальше...

Ну й заїло Митьку — пояском по плечах ударив... —

І пішло...

На другий день правда вже помирились і ходили вдвох. Бо ні з ким. Васька, Сенька ще більші гади. Сенька що-дня до „баби“ ходить, а Васька мовчазний і суворий, — сам ходить десь... Інші — то просто так „шпана“...

Колька Галай куплетистом став, ходить по вокзалу й так по вулицях — „чечотку“ танцює, ложками вистукуючи.

Ванька фокуси показує.

Колька іріс продає — „сочний молочний“...

Так що тільки з Донькою можна так сяк зладнать. Тай що з того що побились?

Все це просто. І до того, Донька врешті виявив, що й він на дружбу здатний.

— Плюнь, — говорить — на цю шпану, ідем у двох работать... Я найшов хорошее місце тімка грат¹⁾... Ідем: — тепло, затишок і ніхто не найде...

І дійсно, повів Донька його на лісопилку. Довелось пролазити з берега по під дощаним парканом, а там на подвір'ї старої закинутої лісопилки стояла здорова дерев'яна будка, а всередині ще й стружки...

Туди й перейшов Митька з Донькою ночувать. Добре й зручно, що це поряд, майже з вокзалом... І дома й замужем.

„СТУКНЕМО!..“

Одного вечора щось пізно не розходилась по конурах з вокзалу „брашка“. Було під неділю, в суботу вже й Московський пройшов, вже й Ростовський, а Бердянський мав скоро відходити. Годин коло дванадцяти було.

¹⁾ Спати.

Вечір холодний, похмурий. В дротах вітер дзижчить як трамвай. Тричі виганяли охоронники усю „ракалію“ з вокзалу і тричі пробірались знов усі туди. Зібралось десятка два дівчат і хлопців. Не хотілось іти нікому на холодну „квартиру“ — тому й товклись у теплому вокзалі...

Довго на дворі не вистоїш в цей вечір — ще хвилин п'ять-десять можна побалуватись, поштовхатись, а потім ноги болять і холодно стає.

Манька в подраній керсетині якоїсь баби що-хвилини закутувалася, порепані ноги як асфальт по черзі то одну то другу ховала під спідницю, мов чапля...

Побігать би їй трошки, як от Лізка, — так ноги болять і палець на нозі збила. Пробралась аж до буфета... Там вже були руда Юлька і Прінька з задиракуватим кирпатим носом.

— Ну я вже й зогрілась — говорила вона, поправляючи якусь ковдру на собі. —

А ти, Юлька, зареботала що?

— Кой чорт!...

— Кабиб которий фраер наскочив... мріяла Прінка, з-під лоба дивлячись на інших — „стукнули б!..“

— Так що ж ти стоїш? Вали на „плац“. — Там наколола б кого-рого, а то тут що ж...

— Да... Народу маса, а, мілінького нет...

— У кого є закурить?... Щось у глотці застряло... Дай, Прінька.

— Прінька когось уже „наколола“. З-під лоба моргала кислосими очима, а здорові сухі губи кривились в солоденьку штучну усмішку...

— „Стукнемо“!..

*

Прибув швидкий потяг з Києва...

Забігали люди по перону, а в вокзалі все завертілось: — кожен поспішав до виходу...

Хватили чемодани, корзини, кошики... Хвіст коло каси, наче його припекли, заколихався. Гамір піднявся, а від напруження здавався ще більшим... Окремих слів не чути гаразд, а якесь велике урчання, клекіт, як у казані.

Прінька загубила враз свого „фраєра“ і перед носом у неї вирости Донька й Митька. Донька час від часу сіпав Митьку за рукав. Митька — той якось задумливо і майже спокійно дивився в натовп, раптом перевів очі на Пріньку... Він її перший раз побачив і чомусь йому здавалось, що десь колись він зустрічав цю „бабу“. От ніяк не пригадає. Де це було...

Кирпатий ніс з широкими ніздрями й рідкі зуби... Чи то в Сіпельниковій?... А може на Пятихатках?... І ще рот...

Поки він пригадував, Прінька побігла і перед ним вже нові якісь люди крутились, навантажені клунками, чемоданами. Донька дивився не вгору, а так просто поперед себе: він додивлявся, де що висить, або лежить без особливої охорони.

Нараз Донька сіпнув Митьку за рукав — „топаєм!..“

І „потопали“...

Вони ніколи в чергу не ставали і не для них були всякі черги. Самі собі ходили де хотіли, як кажуть „шнурком“—мов ящірки повзали поміж ногами.

Ось Донька вже коло виходу на пероні. Тут особливо гаряче.

Один суб'єкт найбільш навантажений, ніс над головою великого чемодана, а кишені в пальто були відкриті. Донька прицілившись й засунув моментально руку в кишеню. Хватъ! Що там було та назад, а кишеня якось заплуталась і рука застряла. Почув суб'єкт, а охораник, що поряд стояв на дверях, і зляпав, Доньку. Піднявся крик:— Донька кричав: „і та чого ти рвеш піджак? Брось! Пустити! Я нічого не крав!... От люди виділи... Пустити!“ Рвавсь, але дебела рука стисла як залізом шию,— не хватало духу крикнути.

Потягли Доньку... А Митька збентежено, наче щось забув або загубив, вернувся назад.— У вокзалі небезпечно було вже тепер сидіти, він вийшов на вулицю, став чекати— може таки вирветься або випустять Доньку.

Почекав півгодини. Та Донька не прийшов.

ПРІНЬКА Й МИТЬКА

Митька рушив з вокзалу... Ніч була буряна й темна. Точнісінько як зимою, так тоді сніг отак мело, як зараз оце вздовж вулиці хуртелить куряву... І прямо в пику...

— Куди йти?... На „трибуні“ був давно,— все спав з Донькою на лісопильці коло берега, так далеко ж до трибуни йти, а спати так хочеться...

Пішов прямо... На якомусь кварталі стрів Пріньку.

— Йдьом, погріємось...— звернулась зразу до нього вона...— А то даром за фраером ганялась... Змерзла...”

— Та куди?...— несміло промовив Митька...

— Та тут зразу...

Завернули в якусь вуличку, а там в розламаний будинок. Прінька вела Митьку по якихсь смітниках, кучах каміння, гною якогось і врешті привела до погріба.

— Лізай, там солома...

Поліз Митька, а за ним вона...

Ліз, ліз, і вже думав, що не буде кінця східцям. Митька витяг сірнички, і черкнув. Яма. Колись напевно був погріб або льодник... На долівці тільки в кутку солома, а то скрізь гній та тріски...

Він діловито обдивився навкруги, подивився на Пріньку, що вже сіла на солому в кутку, хвилину помовчав, щось подумав...

— Ну та нічого, лафа й так!...— Помовчав, скрутив цигарку, наслинив так, що аж потекла слина по пальцях, прикурив, ще подивився й подав:

— Єжеліб запалить солому—от би тепло було!... А то мандраж пробирає...

— Слїш, у тебе шамать нема нічого?... Повіриш—сутки не кусав нічого...

— Прінька витягла з пазухи півбублика й подала йому...

Ліг коло Пріньки так, що його рука лежала на її ногах.— Мовчали довго обоє... Митька прислухався до буряної ночі. Здавалось йому, що у нього щось вкрадено і що вкрав то хтось багатий, дужий у якого не гріх украсти й самому... І боляче щеміло в грудях,— буря стогнала на дворі...

— Как тебе звуть?...— спитала Прінька...

— Митька — буркнув той.

Прінька раптово заворушилась, так наче підвела голову, або руки, й помовчавши, додала:

— Я одного Митьку знала... а потім схаменулась.

Митька на неї жодної уваги не звертав, бо був дуже вражений: Доньку ж піймали і ця думка так ним опанувала, що він навіть забув спитати, як її звуть...

А скажи, ти када нібудь спав з бабою?

Це його страшенно вразило й роздратувало... Він ледве стримав себе, щоб не виляється...

— Ай брось! К чорту!... Не до того... Тут второго „кореша“ потеряв... А ти... з своїм... наче я не чоловік і сочувствія не достоїн...

Махнув у темноті рукою, сплюнув на бік, положив картуз під голову, повернувся спиною до Пріньки й замовк.

— А на дворі буря стогнала...

НА НОВІЙ „КВАТИРІ“

— Митька перемінив „квартиру“ з того дня, як піймали Доньку. Він не міг вже ночувати на лісопильці. Піти в „трибуну“? Так „трибуну“ поламав комхоз і навіть саме місце розрівняв. А як зустрівся з Прінькою,— то так і вдруге пішов з нею в погріб ночувати.

— Днів декілька ходив, як приглушений Митька. Тинявся по місту, як неприкаяний, наче шукав щось.

Та й справді — бувало йде по тротуару, похнюпивши голову — побачить щось на землі, задумливо подивиться, подивиться.— сяде, розгортає рукою землю і щось ніби малює пальцем... Потім встане і далі йде до іншого кварталу. Стрічає своїх — минає, нічого не говорить.

За цілі дні набив собі ноги і ніде не „попрацював“... Видно, ніколи йому було і ходив голодний. З одної вулиці на другу без мети й плану...

Увечері ходив ночувати у погріб.

Приходив,— Пріньки не було... Коли спав — приходила й вона, та він не чув коли вона прийшла, звідкіль, де вона була...

І вдень її не бачив ніде, зовсім забув про неї. Вночі — темно, теж не говорив. Ато вдень колись зустрів її і знову його вразило — аж за живе зачепило — губатий рот і рідкі зуби... Ну щось близьке... Де, коли він її знав?

А звуть, як же її звуть?

Увечері спитав і вона сказала „Пронька“ протягнувши „о“ мляво й недбало...

*

Пройшов ще тиждень. Митька загубив Пріньку... Ночував у парадних, на вокзалі й на базарі...

Одної ночі він блукав по садку якомусь довго дуже, і вже тоді, коли ледь-ледь не заснув—стріпнувся й пішов спать у погріб.

— Так як і завше—Пріньки не було „дома“. Ніч була тепла. Митька коло східців ліг і закутив. Лежав довго, не поспішаючись затягувався і прямо на місяць пускав з носа і з рота дим. Дивився на місяць, на зорі, дерева. Безглуздо, так безглуздо, що аж голова задубіла і в думках переплуталось усе, що бачив сьогодні, вчора і колись давно, давно...

От Донька з Костею... Сплелись ці два „кореша“ до купи і між ними бачить самого себе... У Доньки очі блищать, у Кості теж, і щось хочуть вони сказати йому... Притулились до вуха обоє і від захоплення не можуть нічого сказати, тільки важко, нервово дихають, так тепло, й гаряче. Костя сіпає за рукав і щось показує рухом таке цікаве, що Митька хоче зірватись з місця і побігти за ними. Швидко, швидко, аж завертілось в голові, застрибали очі у Доньки і в Кості...

На сході покотилась зірка і довга золото-червона смужка розтала в темнім нічнім просторі, потонула...

... ..
— Митька, а, Митька...

— Що таке?...—схопився, блимаючи очима.

— Пойди, Митя, погуляй... Здоров!.. Минутку... Піди...

— Що? куди?..

— Та пойді... На время... Діло єсть...

Блимнув очима Митька і повернувся назад. Ззаду стояв якийсь хлопець кроків десять назад. Стояв, не рухаючись...

Зрозумів Митька... Встав, підмикнув штани і пішов, так, прямо перед себе... Одійшов кроків двадцять, озирнувся.

— Прінька з тим хлопцем полізла в погріб.

— „Фраєра наколола“...

БЕЗПРИТУЛЬНИЙ

Від другої цигарки в глотці і в грудях закололо, а в шлункові защеміло від гіркої слини з димом.

Ліг Митька під якимсь деревом на траві і заплющив очі... Кутив товсту цигарку, часто й по багато затягуючись. Щоб їсти не хотілось.

Ноги страшенно ломили і свербіли, а як почухає, то щемлять, мов печені.

Вже було мабуть за північ і ставало холоднувато. Місяць нахилився до верхів'я дерева і наче прислухаючись, насторожив око на Митьку щоб трохи тепліш було, Митька засунув руки в дірку сорочки. Повернувся спиною до місяця і збирався заснути...

— Митька!—почув здаля голос. „Іди“...

— А-а?.. то вона... подумав—чи йти, чи ні...

Вже трохи угрівся і не хотілось з улежаного місця вставати...

— Та там буде трохи тепліш...

Помалу зліз на дно, намацав натемно Пріньку і ліг коло неї на смердючій соломі... В погребі було душно й гнітючо і від того не міг заснути Митька...

Лежав довго Митька з розплющеними очима і щось боляче було так в грудях і в голові...

— Здавалося що на дворі була зима холодна, як у голодний рік...

— Пронька — зашепотів Митька... Слиш, Пронька...

— В чом діло?!.. незадоволено...

— Я... Пронька... затремтів Митькин голос... Я... безпризорний... Понімаєш я січас безпризорний... Правильно говорила одна дамочка сьогодні мені, що ти безпризорний... А от потому і больно, Проня, що нема родних і приятелів". Митька раптом замовк і стало так тихо, що аж страшно.

— А почему ж ти, Митька, баби собі не найдеш?... Раз больно, то, значить надо уstraюваться. Понятно, що нада... Всі люди так. Я от імію парнишку і нічого... не безпризорна, конешно!.."

— Прінька, ну што ж?... я сам думав, що нада... всім людям нада, без друга я не могу..."

Голос його став чимраз тихіший і плаксивіший... Говорив він хвилюючись і ніяковіючи від своєї невідомої йому раніш ширости... Від тої ширости він не помітив, що вже став називати її не Пронькою, а Проньою, а потім Пріньою... — а вона в цей час підняла руку, наче щось поправляючи на собі...

— Знаєш... „раз був друг-хороший друг. Ну, зарізало поїздом... Потім, знаєш сама... Донька тоже засипавсь... А я так не могу..."

Потім знову заговорив, наче до самого себе...

— Ти говориш „бабу найти..." Ну так всі баби тут, Пріня, стерви-дрянь, нема подходящих, — не сродственні вони мені — не могу я так, та й вони тоже сами собі..."

— От, колиб ти согласна...

— Що ти Митька, бузиш!.. Тиж малець ще... — которий інтірес мені з тобою?

— Так не про ето я... Пріня... (Прінька знову зашаруділа соломою і наче підвелась). Зачим?... Я ж чоловік... Конешно! Ну я лиш хочу, щоб как-небудь ето... щоб, словом, не безпризорним... Понімаєш?... Так щоб по дружеськи. Ато я...

Замовкло все, потім Прінька голосно сказала:

— Та й холодно, смотри як!.. — і висякалась на солому...

Митька мовчав, поки вона вмошувалась зручніше...

— А чого ти боляєш так за ними?... Живи собі... Зима прийде — в дeтський дом підем... Я так усігда на зиму куда нібудь іду... І в перший раз тоже з дому пішла... З какого ето дому, от не припомню... Там у селі в одном, Київській губернії... що то... товаришу красному, совецькому комисару якомусь то, той дeтський дом поставили... Ну я не схотіла там і пішла гулять!

Митька витяг уперед обличчя й вдивлявся туди, де лежала Прінька.

— Ти, значить тоже з Київської?... А може ти, Прі... ся... той... Прінька закашлялась і не чутно було останніх слів Митькиних...

— Я по всіх городах булава... І в Криму... У всяких історіях попадалась, а все таки живу бачиш й плакати не думаю!.. Дурак ти, Митя, как я посмотрю!.. Не понимаєш ти нічого!..

— А ти б не хотіла хіба Прінька, жить не так?.. Щоб принятно... Дома... А?.. Ну, скажи?..

— Та якого „дома“!? В дєтський дом не піду... Я уже взрослая...

— А з погребя?.. Тут, видиш, холодно...

— Найдеш тепліше не беспокойся... А в мене нікого нема з родних у світі... От мені й так харашо!..

Балачка обірвалась так само несподівано, як і почалась...

Митька хотів ще щось сказати та злякався мертвої тиші.

І не знав, хто коло нього лежить, та й взагалі чи хто небудь лежить...

ЗУСТРІЧ НЕСПОДІВАНА

Рано вранці, коли ще Прінька спала, він пішов на базар і там цілий день проходив. Ночував теж коло базарю...

А через декілька днів вирішив виїхати кудись в інше місце і пішов шукати собі попутника. Але вдень дізнався, що на вокзалі була облава і забрали Юльку, Галая, Котьку, Ваньку Холостяка і інші. Він думав ще поговорить до від'їзду з Серьожкою, може й він з ним поїде, — та вже й його не найшов. Говорили, що по всьому місту якась комісія ходить і забирає всіх в колонію, то ж очевидно й Серьожку забрали.

Пішов Митька назад колією трамваю, похнюпивши голову... Повз нього скрегочучи, пробігали вагони, десть хтось співав і дрибтів барабан.

— А що, як...? подумав Митька про те, щоб і собі піти в ту комісію та заявити що він сам, по своїй волі („от бачите! Сам прийшов“) готов іти кудя вгодно, хай беруть у допр, так у допр! — все одно кудя! Так і скажу, що — „забирайте!“... Певно буде так краще, як сам скажу... Добровільно.

Але подумав і вирішив не йти... Волі не хотілось губити... Це ж тільки зараз так трапилось погано... — Котьку зарізало, Доньку арестували, Прінька не товариш, компанії нема, усіх позабирали, комісії ходять-приперли, не дають жить... А ось поїде Митька звідси і все буде гаразд. А піти в колонію?... Хтой-зна...

Бруком проходили піонери. Поперед, уважно й серйозно виступуючи на барабані, йшов хлопець доросліший, ніж усі... За ним в ногу рівно ступаючи приходили шеренги хлопчаків й дівчаток років 10 — 12... Останні йшли невпопад, двоє з боку щось гаряче говорили, чи сперечались...

Митька став напроти них і з посмішкою слідкував за їхніми ногами. Ті два, що сперечались, поспішаючи за останніми перечипались об каміння і розмахували руками... Старший крикнув:

Ну, ребята, кудя ж це годиться?... Твѳорже шаг... Ать, два... По барабану йдіть... Разговори в строю прекратить!...

Митці це сподобалось, він перебіг на другий бік, коли колона пройшла повз нього і, йдучи поруч, гукнув:

— Ать, два! Разговори в строю прекратить! Ать, два!...

Піонер, що йшов в першій шерензі обернувся і аж закам'янів, тільки рот розкрив, мов від вибуху гармати.

„Тю-ю!.. Здоров, Митька... Так ти тут?!..“ — промовив Донька. Що ти? і знов став... „так ти-ж... так тебе...“ Від несподіванки Митька ніяк — ніяк не міг зрозуміть, звідки і як Донька міг попасти до цієї шеренги... Донька підбіг і схопив за піджак Митьку... — Довго розказув... Я думав сам, що у канверт запакують, но потом послали у колонію...

Коли вийшов з шеренги зовсім, та раптом йому стало ніяково... Хотілось дуже поговорити з Митькою, і не зручно, що вийшов у бік.

— Так що ж ти тепер?.. — трохи прибито промовив Митька, — У школу ступив, з барабаном будеш ходити? — а потім додав тихо — уже й не прийдеш до нас?..

— Та не знаю... У колонії добре!.. Годують, Одягають. Я вже крючки вмію робити!.. Як там брашка?.. От жаль, що время нема... — Охота поговорити!..

— Да, слиш, Митька, я вже не Донька, а Данило (фамилії ще не дали).

— Шо... — ото такий спінжак усім видають... — заздрісно глянув Митька.

— Да, новінький!.. Ой! уже вони пішли далеко...

Донька смикнув за рукав Митьку, кинувся бігти й знов гукнув на прощання Митці.

— Приходь у колонію! У гості! — і побіг наздоганяючи шеренгу.

ЗНОВУ В ПУТЬ

На вулицях було вже порожньо й холодно. Він саме хотів зайти в „парадне“ переночувати, коли побачив постать, яка, похитуючись з боку на бік, мов качка, бігла до нього...

— Прінька, відкіль ти?.. —

Прінька безнадійно махнула рукою.

— Ти що, випила?..

— Та-а... П'яная, я, Митя, у доску!.. Ну що-ж? Дай закурити... Одну папироску... Ніде не держуть... З району вигнали...

А голос такий втомлений та хриплий, що Митька аж злякався...

— Де ж ти це напилась?..

— Та-а... — незадоволено промовила — гуляла!.. Тяжело жить... І пошла з фраерами гулять... — вона зхитнулась, зігнула ноги в колінах і ледве не впала... Я ж, Митя, гуляща ти знаєш... Дай закурити... Жалієш папироси? Ну, ладно!..

П'яно вилаялась і пішла, похитуючись...

Митька розігнався за нею, але, на розі вулиці завернув і швидко побіг на вокзал, мов би за ним хто гнався.

*

На вокзалі народу повно, як у кіно... — не протовпишся. Але тепло, навіть дуже тепло...

Душно Митці. Він не зчувся, як добіг сюди, не пам'ятає якими вулицями, дворами, через які калюжі й каміння перестрибував... А може

він трамваем приїхав? Так ні:—спина вся мокра і страшенно свербить. Пить хочеться...

З розгону врізався в гамір і натовп вокзальний, розбивав ліктями людей і раптом виморився... Саме випускали на перон пасажирів. і він попав у саму гущу клунків, валісок та людей. Лава нестримно сунула вперед без ладу, як колись у 1921 році на голодних вокзалах, і колиб Митька й хотів піти проти неї, він нічого б не вдіяв. Вона його зім'яла, як торбу, посунула до виходу й викинула, мов з рогатки, на перон. Лише там прийшов до пам'яті Митька і помітив, що загубив ботинок та рукав одірвав по самі плечі. І ноги—в кров потоптали.

Добрів до вогона, рачки проліз під нього й ліг у тормозному ящику...

„У Крим поїду...“—єдина думка промайнула і стало темно, як сон в льоху.

Потяг рушив. Прострибав на стрілках, застреготав на звороті й з грюкотом ускочив, мов божевільний, в тоннель залізничного мосту.

Митька спав кріпко, мов в затишній будці, чи „трибуні“, коли вагон ритмічно гойдав, колеса спотикались на стиках рейок, а стовби телеграфу падали назад, як і дні безконечних мандрів Мазура Митьки... У безвість...

Все одно куди! До інших міст, до інших вокзалів, до яких за-вгодно перонів, де певно, теж висять такі як і тут пузаті, мов водянка, електричні лихтарі...

І стрінуть його знову Котька, Донька, Прінька якась і заживе Митька знову по-хорошому, як колись... Тепло, весело й безпечно...

Але і в Криму... Що там в Криму?..

Потяг мчав.